

MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

ZESZYTY MUZEUM

4

WROCŁAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK · ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
1981

Bogdan Chrzanowski

EKSTERMINACJA LUDNOŚCI POLSKIEJ I ŻYDOWSKIEJ
NA TERENACH PÓŁNOCNEGO MAZOWSZA
I BIAŁOSTOCCZYZNY
W ŚWIELE AKT DELEGATURY RZĄDU RP NA KRAJ

Celem artykułu jest próba przedstawienia niektórych aspektów eksterminacji bezpośredniej ludności polskiej i żydowskiej na terenach północnego Mazowsza i Białostoczczyzny, które znalazły odbicie w dokumentach Delegatury Rządu RP na Kraj (DR). Pojęcie „eksterminacja bezpośrednia” dotyczy działalności okupanta, mającej na celu unicestwienie ludności polskiej i żydowskiej. W miarę możliwości dokonano konfrontacji części materiału faktograficznego z niektórymi publikacjami krajowymi. Duże trudności występowały przy ustalaniu zakresu terytorialnego, gdyż interesujące nas tereny były wyłączone w różnych okresach do poszczególnych regencji prowincji wschodniopruskiej. Rozważania dotyczyć więc będą ziem wcielonych do regencji ciechanowskiej (Regierungsbezirk Zichenau), regencji Gumbinnen (Suwalszczyzna), częściowo olsztyńskiej (część powiatu działdowskiego) oraz będącej pod zarządem Kocha od 1941 r. Białostoczczyzny (Bezirk Białystok). Ze względu na ograniczone ramy artykułu skupiono uwagę na ważniejszych dokumentach Departamentu Informacji i Prasy Sekcji Zachodniej i Wschodniej oraz Departamentu Spraw Wewnętrznych. Materiały DR złożone w Centralnym Archiwum przy KC PZPR w Warszawie są w znacznym stopniu zdekompletowane. W publikacji niniejszej przedstawione zostaną informacje z następujących dokumentów: „Informacja Bieżąca”, „Informacja Narodowościowa”, „Raporty sytuacyjne”, „Przegląd Tygodniowy”, „Przegląd Terenowy”.

Wiadomości z okupowanego kraju Delegatura Rządu zbierała m.in. poprzez tzw. Służbę Informacyjną (SI) przy Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy, która trudniła się zbieraniem informacji z Ziemi Zachodnich, aby dać „[...] najpełniejszy obraz życia, walk i potrzeb Ziemi Zachodnich”. Służba Informacyjna miała za zadanie gromadzić materiały dotyczące: akcji okupanta przeciwko ludności cywilnej, wysiedleń, nastrojów. Zgodnie z „Instrukcją Służby Informacyjnej” z poszczególnych okręgów¹ miano co miesiąc wysyłać raporty do Centrali,

¹ Podczas okupacji organizacja konspiracyjna ZWZ-AK podzieliła kraj na obszary, okręgi, inspektoraty, obwody itp. Okręg odpowiadał mniej więcej obszarowi przedwojennego województwa. Przy okręgach utworzone zostały Okręgowe Delegatury Rządu (ODR).

przestrzegając następujących zasad: poufności, prawdziwości podania dokładnej daty, nazwisk, miejscowości, w których miały miejsce akty terroru. Nakazywano unikać sformułowań: „niedawno”, „opodal”, „pewien”. Wiadomości miały być segregowane według stopnia ścisłości: 1. pewna informacja, 2. prawdopodobna, 3. pogłoska, 4. informacja nie sprawdzona. Informacje nie nadające się do publikacji zakreślano czerwonym ołówkiem. Materiał informacyjny zdobywany był przez informatorów na danym terenie, a następnie przez kierownika okręgowego kierowany do Centrali. „Instrukcja Służby Informacyjnej” nakazywała „specjalizację” informatorów w poszczególnych zagadnieniach, np. listy narodowościowej, spraw rolniczych itp. W podobnym tonie utrzymana była instrukcja Departamentu Informacji i Prasy Sekcji Wschodniej, wydana przypuszczalnie 3 marca 1944 r., w której nakazywano utworzenie Okręgowych Komisji Rejestracji i Dokumentacji. Tak samo okólnik dyrektora Departamentu Spraw Wewnętrznych z 29 lutego 1944 r., skierowany do okręgowych delegatów, nakazywał sporządzenie rejestru zbrodniarzy hitlerowskich, który emigracyjny rząd polski miał podać do publicznej wiadomości. Zaznaczano przy tym, iż inne komórki podziemne wcześniej rejestrowały zbrodnie okupanta. Nakazano powołać Komisję Badania i Rejestrowania Zbrodni Okupanta w Polsce (kryptonim „Niezapominajka”)². Oprócz tego czerpano też informacje z Wydziału Informacji Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK. Dyrektorem Departamentu Informacji DR był adwokat Stanisław Kauzik³.

*

*   *

W dniu 1 września 1939 r. armie hitlerowskie bez wypowiedzenia wojny przekroczyły granice Polski. Celem wojny, zgodnie z wypowiedzią Hitlera w dniu 23 sierpnia 1939 r. było „[...] rozszerzenie naszej przestrzeni

² Akta Delegatury Rządu RP na Kraj, sygn. 202/II-54, Departament Spraw Wewnętrznych, 1944 (dalej Akta DR, Dep. Spr. Wewn.), Okólnik dyrektora Dep. Spr. Wewn.; Akta DR, sygn. 202/III/135, Departament Informacji i Prasy, Sekcja Zachodnia, 1941—1944 (dalej Dep. IiP, S.Z.); Akta DR, sygn. 202/III/117, Departament Informacji i Prasy, Sekcja Wschodnia (dalej Dep. IiP, S.W.). Informacje, 1943—1945, „Okólnik w sprawie rejestracji i dokumentacji zbrodni niemieckich w Polsce”.

³ Współpraca ta przynosiła korzyści zarówno DR, jak i ZWZ-AK. Por.: A. Skarżyński, *Niektóre aspekty działalności BIP-u Komendy Głównej AK*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1961, nr 3, s. 71; J. Rzepecki, *Organizacja i działanie Biura Informacji i Propagandy (BIP) Komendy Głównej AK. Część I*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1971, nr 2, s. 137, 144; *Polskie Siły Zbrojne w II-giej wojnie światowej*, t. III: *Armia Krajowa*, Londyn 1950, s. 294; W. Ważniewski, *Akta Delegatury Rządu RP na Kraj jako źródło badania zbrodni hitlerowskich*, [w:] *Stan i perspektywy badań w zakresie zbrodni hitlerowskich*, t. II, Warszawa 1973, s. 354. Na temat zbierania informacji przez Delegaturę zob. także: *Obóz koncentracyjny Oświęcim w świetle Akt Delegatury Rządu RP na Kraj*, Numer specjalny (I), 1968, s. V—XVI.

